

ПРИДОНЕСОТ НА ЛЕТА МАНЕВА-БАРЏИЕВА И НА ДОСТА ДЕЛЈАНОВА-ДОНЕВСКА ВО ЗАЧУВУВАЊЕТО И ВО АФИРМАЦИЈАТА НА ЖЕНСКОТО ВОКАЛНО ФОЛКЛОРНО ТВОРЕШТВО ОД ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА

Наташа Диденко

Институт за национална историја – Скопје

Датум на прием: 27.12.2023 година

Апстракт: Целта на трудот е да се претстави придонесот на Лета Манева-Барџиева и на Доста Делјанова-Доневска во зачувувањето и во афирмацијата на вокалното фолклорно творештво во кое се изразени длабоките трауми што ги доживеале и ги преживеале Македонците од окупираниот егејски дел на Македонија за време на Граѓанската војна во Грција (1946 – 1949). Преку методите на: историско, аналитичко, визуелно и дескриптивно истражување, добиваме сознанија за патот по кој чекореле тие создавајќи можности не само за ревитализација на македонските народни песни од Егејска Македонија, туку и во нивното пошироко распространување без менување, модифицирање и прилагодување на тековите кои ги наметнува современото општество. Имено, со привлекувањето на интересот за вклучување и на други лица во остварувањето на нивните замисли, тие успеале, вокалното фолклорно творештво од Егејска Македонија, да го остават трајно забележано во анализите на македонската фолклористика и културна историја.

Клучни зборови: Егејска Македонија, вокално фолклорно творештво, Лета Манева-Барџиева, Доста Делјанова-Доневска, „Бапчорки“

Во народните песни, како дел од плодното нематеријално културно наследство, македонскиот народ, според сопствениот систем на вредности, односно, на: специфични и карактеристични обележја, верувања и обичаи, има испеано многу важни моменти од македонската историја. Меѓу нив се вбројуваат: повеќеветковната ослободителна борба на македонскиот народ од разни поробувачи, индивидуалните и колективните саможртвени подвизи, одредените личности, кои, со своите јуначки подвизи влегле во народното предание, главните занимања како што се: земјоделството, сточарството, занаетчиството, трговијата и печалбарството како значаен фактор во минатото и др. Накусо речено, македонските народни песни се најверен регистратор на сето она што го опкружувало нашиот човек во секојдневието (Тодевски и Велковска 2019: 5). Во таа смисла и големиот македонски поет Кочо Рацин го има истакнато следното сознание: „Песната на Македонија е нејзина молитва, огледало на нејзината душа, нејзината воздишка“, а тоа е така

затоа што „сето она што не можело да се каже, она што требало да се премолчи и сето она што морало да се преживее во себе, го нашло своето место во песната“ (Рацин 1966: 255). За значењето на народната песна и на нејзината поврзаност со создавачот, слични сознанија истакнал и еден друг познавач на македонската народна песна, нејзин запишувач и афирматор – Јосиф Чешмеџиев. Тој вели: „Во малиот свет на народната песна живее моќниот дух на создавачот нејзин – народот. Текстот и мелосот се рефлексии на народната душа“. Натаму објаснува:

И кога таа песна ќе најде одзвук во срцето и на другите, станува општо достоинство. Кога творбата на одделна личност е верно одразена во народната душа, песната добива право на живот, а самиот творец се губи зад неа. Така се раѓа народната песна. ... Ние Македонците без песна, не можеме

(Чешмеджиев 1926: 6).

До пред втората половина од изминатиот век, кога Егејска Македонија потпаднала под грчка власт, македонскиот народ бил подложен на: национално и социјално угнетување, асимилација и економска експлоатација. Поради таквите општествено-економски и политички услови (Кирјазовски 1980: 163) македонскиот народ од тој дел на Македонија бил изложен на големи маки во врска со употребата на својот македонски јазик бидејќи неговата употреба била забранувана во екстерната комуникација. Од тие причини и македонските народни песни од Егејска Македонија, освен во потесен семеен круг, на домашни веселби, слави и други поводи, не можеле слободно да се манифестираат. Иако, низ разните историско-социјални услови, биле создавани спонтано и од колено на колено, по устен пат се пренесувале, сепак, во добар дел опстанувале во локални рамки (Тодевски и Велковска 2019: 5). За нивното пошироко сознавање и афирмација, по создавањето на современата македонска држава, покрај институционалниот развој на музичко-културните и образовните институции, и одредени личности започнале да создаваат можности за интензивен развој во кои се изразени трагите од бурните историски процеси и настани на македонскиот народ и кои, денес, сè уште претставуваат извор за осознавање на минатото. Меѓу нив се вбројуваат и оние народни песни во кои се изразени длабоките трауми што ги доживеале и преживеале Македонците од окупираниот егејски дел на Македонија, за време на Граѓанската војна во Грција (1946 – 1949). Во таа смисла, покрај други личности, е значајно да споменеме дека придонес дале и Доста Делјанова-Доневска и нејзината братучетка Лета Манева-Барџиева, кои не само што успеале во своите сеќавања да ги сочуваат народните песни од Егејска Македонија, во кои биле изразени нивните: обичаи, верувања, животни аспирации и

револуционерни чувства (Диденко 2022б: 145), туку и создале можности за нивно зачувување и за нивна афирмација.

Доста Делјанова-Доневска е родена во 1935 година,¹ како прва ќерка на Михаил и на Лета Делјанови, додека Лета Манева-Барџиева е родена во 1929 година, како прво од петте деца на Трајко и на Стојанка Маневи. Двете се родени во историското село Бапчор² од Егејска Македонија (Делјанова-Доневска 2021, личен запис), кое, од формирањето во XIX век, па сè до неговото уништување во 1949 година,³ претставувало чиста македонска населба, во кое главно занимање на селаните било земјоделството и сточарството (Доневски 1996: 16, 29). Денес од селото е останата само црквата „Свети Ѓорѓи“, која е обновена и е преосветена од митрополитот Серафим Костурски во 2018 година.

На почетокот на XX век населението од с. Бапчор многу страдало од теророт што го вршеле посебните грчки полициски единици, организирани и делумно вооружени како војска (грчки андартски чети). Нивните напади, кои биле организирани за да ги ликвидираат македонските револуционери и активисти што се бореле против османлиската тиранија и против пропагандата на Грција и на Бугарија, другото население за да не падне во нивните раце го принудувале да се крие по планините или трајно да ги напушта своите домови, бегајќи во други држави (најчесто во Бугарија и во Србија) (Доневски 1996: 77). Страдањата на Бапчорци продолжиле и за време на балканските војни. Употребата на македонскиот јазик била забранета со закон, луѓето биле прислушкувани насекаде дали зборуваат на македонски јазик и биле казнувани поради тоа. Некои селани од Бапчор и по казна биле присилувани да пијат рицинус, а некои биле казнувани парично или биле принудени да работат ангарија. Дури и децата на училиште биле казнувани ако прозборат на мајчиниот јазик, со шлаканици или со удирање со прачка по рацете (Диденко 2022: 7). Таквите драконски форми на малтретирање и на

¹ Во дешифрираните листови од магнетофонските ленти, кои се во сопственост на Архивот на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје, наведено е дека Д. Делјанова-Доневска е родена во 1937 година (АИФ м.л. бр. 1967). Сепак за поверодостоен податок го земаме оној од личниот запис на Делјанова-Доневска со авторката (Делјанова-Доневска 2023, личен запис).

² За потеклото на името на селото Бапчор постојат повеќе преданија (Видете повеќе во: Доневски 1996: 8; Талев 1974, без пагинација; Делианов 1976: 21).

³ Селото, со кралска наредба од 20 септември 1955 година, објавена во *Државниот весник* бр. 287 од 10 октомври истата година, е преименувано во Пименикон, што во превод значи ‘сточарска населба’ (Симовски Христов 1998: 8).

асимилирање на населението особено продолжиле при воведувањето на диктатурата именувана по генералот Јоанис Метаксас (т.н. Метаксасова диктатура), на 4 август 1936 г. (Доневски 1996: 81). По склучувањето на договорот со Варкиза (во близина на Атина), на 12 февруари 1945 г., власта во Грција била преземена од страна на десните политички сили, при што македонскиот народ секојдневно бил под политички притисоци и малтретирања, со намера да се асимилира или да се протера од родните краеве (Мамуровски 1995: 35–37). Впрочем, политиката за истребување на македонскиот народ од Егејска Македонија била спроведувана од страна на приврзаниците на монархистичкото државно уредување со фашистички политички и економски систем, т.н. монархофашисти, кои секојдневно патролирале низ македонските села, меѓу кои и во с. Бапчор, викајќи: „Тука е Грција, а вие не сте Грци и затоа треба да бегате. Некои ќе убиеме, некои ќе истераме, така што кога ќе дојде кралот да не најде ни еден Словен во земјата“ (Мартинова-Буцкова 1979: 11).

Систематското уништување и исчезнување на македонскиот народ од Егејска Македонија како народ сè повеќе се засилувале. За да се спасат децата од таквите тешки услови кои преовладувале во виорот на Граѓанската војна, на 4 март 1948 година, привремената еднoпартиска Демократска влада на Грција објавила соопштение за евакуација на децата до 14-годишна возраст од егејскиот дел на Македонија и од Грција во југословенските и во источноевропските земји⁴ (Доневски 1996: 98). Впрочем, според сеќавањата на Делјанова-Доневска:

таквите услови оставиле темни траги врз годините на нивното детство. Во виорот на Граѓанската војна тие, како и другите деца, биле принудени да го прекинат основното образование и заедно со другите селани да се засолнат во блиските планини или во колиби направени од кебиња, черги и слично

(Делјанова-Доневска 2023, личен запис).

Во контекст на нашиот интерес, масовниот бран на заминување на децата од с. Бапчор започнал на 30 март во 1948 година кога заминале пет групи, а продолжило и на 1 април кога, исто така, биле евакуирани пет групи со по 20 деца. На 5 мај биле евакуирани три групи, додека на 15 мај истата година заминала само една група од 12

⁴ Според непотполните податоци од 30 март во 1948 година до септември во 1949 година, од Грција во земјите на народните демократии биле транспортирани 14.028 деца, а во Југославија околу 11.000 деца, од кои 2.000 биле сместени во посебни домови формирани за таа цел, за кои водел грижа југословенскиот Црвен крст (Китаноски и Доневски 2016: 18–19).

деца (Доневски 1996: 98). Најчеста маршрута каде што бегале била онаа кај Преспанското Езеро и кај првите прифатилишта Љубојно и Браилово. Оттука старите вагони на возовите на оние групи деца што останувале на територијата на Федеративна Народна Република Југославија (натаму: ФНРЈ) ги пренесувале и ги прифаќале во организираниите пунктови во Битола, во Матка кај Скопје и во Белград. Оттука ги распространувале и ги сместувале во посебни прифатилишта во Србија (најмногу во автономната покраина Војводина (натаму: АП Војводина), каде што работеле најголем број домови и прифатилишта), во Хрватска, во Словенија и во Македонија (Глигоровски 2016: 158). Притоа се водело сметка, за секоја група поединечно да биде назначена по една жена или девојка како одговорна, односно како „мајка“ на сите деца во групата, која имала значајна улога во нивното згрижување (Китаноски и Доневски 2016: 18). Во суштина, се испраќале оние жени или девојки на кои, во борбите, им биле загинати најблиските и за кои се сметало дека ќе можат да одговорат на таа мошне деликатна задача (Делјанова-Доневска 2021, личен запис). Според сеќавањата на Делјанова-Доневска, таа и Манева-Барџиева биле во

последната група што го напуштила селото на 5 мај 1948 г. Во нашата група беа трите мајки: тетка ми Славка Делјанова-Крлевска, Елена Делјанова и Ристана Боршова. Секоја од нив беше одговорна за група од 10 деца. Одевме пеш од рано изутрина по планини, за да не нè насетат. Застанувавме за кратки одмори, па продолжувавме сè додека не стигнавме до слободната територија Преспа. Тоа доаѓа од спротивната страна на селото Долно Дупени. Со мајките стигнавме таму и чекавме да се стемни за да не бегаме преку ден. Потоа, се разделивме од нив. Нас нè качија во камиони, а мајките мораше да се вратат и да бидат слободни во Граѓанската војна за да носат ранети и да копаат ровови за борците. По некое време продолживме повторно да одиме пеш по нерамен пат. Стигнавме до неотворениот граничен премин Маркова Нога, во близина на с. Долно Дупени. Како што одевме од умор се движевме падни, стани, падни, стани. Кога стигнавме на сред селото, влеговме во една куќа да се одмориме. Таа куќа и денес постои во с. Долно Дупени. Спиевме на земја на плетена рогозина со слама. Преспавме една вечер и веќе следниот ден нè земаа и нè однесоа во манастирот во Матка. Таму седевме околу една недела. Потоа нè качија на воз и прво нè однесоа во детскиот дом во Пландиште, а потоа мене ме префрлија во првиот дом, додека братучетка ми Лета и сестра ми Лозана ги сместија во вториот дом во Бела Црква,⁵ каде седевме скоро цела година. Имавме сеопфатна грижа,

⁵ Детскиот дом во Бела Црква, АП Војводина – НР Србија, кој ги прифатил првите деца од Егејска Македонија во пролетта (април и мај) во 1948 г., претставувал збир од девет објекти лоцирани во центарот на градот и еден во близина на реката Нера. Нивниот првичен број изнесувал 912 деца. Биле

редовна здравствена нега и добивавме квалитетна храна. Тука воспитувачите голем труд посветуваа и на нашето воспитување, да е во склад со принципите на една социјалистичка земја. За нас – македонските деца се водеше грижа да се осеќаме дека сме Македонки... Накусо, кај нас децата се култивираа позитивни карактеристики, кои подоцна ни покажаа дека во општеството можеме да функционираме и работиме како чесни граѓани

(Делјанова-Доневска 2023, личен запис).

Во споделувањето на животните искуства и на проживевани настани кои биле нахранети од потребата да се преживее во услови кога, поради силните политички влијанија и услови на терор што беснеее ширум Грција, биле принудени да бараат засолниште во детскиот дом во Бела Црква, Делјанова-Доневска во продолжение ни раскажа за новото животно поглавје кое следело по средбата со нејзината мајка, со која изгубила контакт по евакуацијата од родното село Бапчор:

Се сеќавам како едно утро нè разбудија во 03:00 часот изутрина и нè испратија за Белград. Се исплашивме, не знаевме што се случува. Кога стигнавме, ја видов мајка ми Лета, за која, откако се разделивме, немав чуено ни глас. Беше жива. Целата се тресев од радост... Од нејзините раскажувања, таа комуницирала со тетка ми С. Делјанова-Крлевска, со која се разделивме по престојот во Матка во Скопје. Потоа, нејзе ја однесоа во Цриквеница – НР Хрватска, додека мене и Лета – во Бела Црква... Мајка ми нè зема со себе мене, сестра ми Лозана и братучетка ми Лета и нè однесе во Башино Село, Велес, каде беше пребегната по завршувањето на грчката Граѓанска војна. Во Велес завршив прва и втора година гимназија, а братучетка ми Лета се омажи со Ташо Барџиев, кој набрзо, по службена должност, мораше да замине во Млин – Куманово. По заминувањето од Велес, тие нè земаа мене, мајка ми и сестра ми Лозана со нив, по што се сместивме во една барака, каде што престојуваша работници. За време на престојот во Млин – Куманово се запознав и со мојот сопруг Ѓорѓи Доневски,⁶ исто така роден во с. Бапчор. Впрочем тој, познавајќи ме колку многу го сакав пеењето и слушајќи нè со Лета со која, да не речам, секојдневно другарувавме, како ги пееме песните кои ги имавме научено по устен пат од постарите роднини уште од раните години во нашето родно село Бапчор, нè

сместени во четири уредени објекти, за кои се грижел Црвениот крст на Југославија (Глигоровски 2016: 163).

⁶ Ѓорѓи Доневски (1934, с. Бапчор, Костурско – 2011, Скопје) – општественик, македонски фолклорист, собирач на македонски песни од Егејска Македонија. (Повеќе податоци за животот и за делото на Ѓ. Доневски во контекст за зачувување на фолклорното творештво од Егејска Македонија, видете во: Диденко 2022б).

поттична да започнеме да ги запишуваме. Од оваа идеја понатаму се распространија повеќе проекти, со кои се даде придонес за зачувување и афирмација на што поголем број македонски народни песни од Егејска Македонија

(Делјанова-Доневска 2023, личен запис).

При адаптацијата за самостоен живот во новата средина, Делјанова-Доневска и Манева-Барџиева прифаќајќи ја идејата на сопругот на Доста – Ѓ. Доневски, започнале со запишување на сите оние песни што ги имале научено по устен пат од постарите роднини. Така, Делјанова-Доневска ги запишувала текстовите на оние народни песни што ги имала научено од нејзината баба Софка Шарина, додека нејзината братучетка Манева-Барџиева ги запишувала текстовите на песните што ги имала научено од својот татко Трајко Манев или пак од постарите роднини или соседи во селото, како што се: Василица Манова, Петре Мангов и други (Делјанова-Доневска 2021, личен запис). И покрај работните и домашните обврски, задачата, уште од самиот почеток, тие ја извршувале педантно и одговорно. Запишале солиден број македонски народни песни, пред сè, од своето с. Бапчор (Делјанова-Доневска 2023, личен запис). По извесен период, како што истакнува Делјанова-Доневска:

Сестрата на Лета – Елисавета Манева, која тогаш работеше во Радио Телевизија Скопје (натаму: РТС) како правник, гледајќи нè колку многу бевме посветени на запишувањето и откривањето на што поголем број на народни песни од Егејска Македонија, ни пренесе информација дека во РТС има отворено аудиција за вокалистки. Тогаш јас не, но Лета се појави на аудицијата и испеа неколку песни, карактеристични по својот народен мелос, во кој се слушаа карактеристиките на бапчорскиот говор. За Лета сакам да кажам дека беше првиот глас на „Бапчорки“, имаше исклучително редок и убав глас, по кој беше позната во селото. Кога ќе запееше, успеваше да ве маѓепса, да ве пренесе назад низ годините, на прекрасните падини на планината Вич, во родното Бапчор

(Делјанова-Доневска 2021, личен запис).

На аудицијата, одржана во 1971 година пеењето на Манева-Барџиева го слушнал боемот Јонче Христовски, еден од најпознатите интерпретатори на македонската песна⁷ (Шеќеровска 1995: 35), кој, во

⁷ Јонче Христовски (1931, Битола – 2000, Скопје) – песнопоец, автор на антологиски стихови и мелодии, игроорец, творец на уникатна кореографска постановка, уредник за народна музика, голем поборник за автохтоноста на македонскиот фолклорен израз и, пред сè, патриот со сета посветеност да се брани и да се афирмира сопствениот национален идентитет (Повеќе видете во: Тодевски и Велковска 2019: 98–110).

тој период, во РТС, работел како музички уредник во редакцијата на Народна музика (Тодевски и Велковска 2019: 100). По завршувањето, тој ѝ рекол на Лета дека е „одлична, но не им е потребна една пејачка, туку група“ (Андонова 2015: 21). Тогаш, како што вели Делјанова-Доневска: „Лета ми предложи и јас да се вклучам во приказната, но и да размислиме кои други наши познанички, пред сè, имаат дарба за пеење, ги познаваат народните песни од Егејска Македонија и би покажале интерес да се вклучат во групата“ (Делјанова-Доневска 2023, личен запис).

Оттогаш започнува животниот пресврт на Делјанова-Доневска и на Манева-Барџиева. Со поддршката од сопругот на Доста, Ѓ. Доневски, кој, во тој период, бил активен во органите на општественото управување и во раздвижувањето на идеолошко-политичкиот и спортскиот живот, го прифатиле предлогот на РТС и формирале женска вокална група. Впрочем, тој им помогнал во комуникацијата и при изборот на другите членови во групата бидејќи, како што истакнува неговиот повеќедецениски другар, пријател и соработник Мишо Китаноски⁸: „како секретар на Социјалистичкиот сојуз на работниот народ на Македонија во Општината Гази Баба, Ѓорѓи контактираше и ги знаеше сите македонски семејства дојдени од егејскиот дел на Македонија, а населени во општината“ (Китаноски 2021, личен запис).

На почетокот, во групата, покрај нив двете, се вклучиле Вита Цигулева-Филипова, Ристана Ендриова и Мара Концолова. Бидејќи сите вокалистки потекнувале од с. Бапчор, групата ја именувале како „Бапчорки“ (Доневски 1996: 156; Диденко 2022б: 51). Во 1971 г. започнува нивното интензивно снимање во РТС. За тоа сведоштво претставува и написот во дневниот весник „Дневник“ во кој Делјанова-Доневска вели:

Снимавме два пати во неделата. Меѓу првите песни што ги отпеавме беа „Бело лице љубам јас“, „Огреала месечина“ и „Чупче од онака“. Соработувавме со етномузикологот Живко Фирфов⁹, кој, во тој период, беше шеф на отсекоот за народна музика во РТС, и со оркестарот предводен од народниот уметник – гајдацијата Пеце Атанасовски¹⁰

⁸ Мишо Китаноски (1941, Вевчани, село во областа Дримкол, во околината на градот Струга) – новинар, публицист, поет и автор на телевизиски сценарија (Китаноски 2022, личен запис).

⁹ Живко Фирфов (1906, Велес – 1984, Скопје) – истакнат македонски етномузиколог, композитор, педагог, диригент и организатор на музичкиот живот во Македонија (Видете повеќе во: Диденко 2020: 153–167).

¹⁰ Пеце Атанасовски (1925, с. Долнени, Прилепско – 1996, Скопје) – народен уметник (гајдација) и основач на Фестивалот на народни инструменти во с.

(Андонова 2015: 21).

По снимањето на првите неколку песни од с. Бапчор, откако Ж. Фирфов ја слушнал усогласеноста на гласовите меѓу вокалистките кои имале подредени улоги при исполнувањето на песните, односно една од нив ја пеела главната мелодиска линија, а другите ја придружувале со хармонско поставување на гласовите во вертикала (Јованов 2012: 132), им предложил да настапат на „Балканскиот фестивал на народни песни и ора“¹¹ (Здравковски 2022, личен запис). Така, со настапот на овој фестивал во 1971 година, тие го означиле и почетниот развој на групата „Бапчорки“.

За краток период женската вокална група го привлечла интересот на широкиот аудиториум, не само со интерпретацијата на карактеристичното полифоно (повеќегласно) пеење во кое се слушале фонетските и морфолошките карактеристики на бапчорскиот говор, туку и со визуелниот изглед на сцената бидејќи, слушателите ги запознавале и со народните носии во кои се изразени елементи од историските, општествените, економските и културните настани од историското село Бапчор. Имено, во нивното село постоеле три вида носии, кои се носеле во согласност со возраста на жените (моминска, невестинска¹² и носија на повозрасните жени). Во таа смисла, вокалистките на групата ја презентирале и ја афирмирале „носијата на повозрасните жени“, која била составена од фустан, со многу украси во темни бои, над кој носеле волнен појас, скутина и волнени шајаци, украсени по рабовите со кројот „гурдии“, со неколку реда црвени гајтани. На главата ставале шамија – долач, а врз неа (врз него) бели дракми, кои биле потенки од долачот. На нозете носеле рачно плетени волнени чорапи (Доневски 1996: 54–55).

Долнени, Прилепско. По згаснувањето на неговиот живот, во негова чест фестивалот е (пре)именуван во „Фестивал на народни инструменти и песни Пеце Атанасовски“ (Видете повеќе во: Диденко 2017: 166–174).

¹¹ Првичното име на фестивалот при основањето во 1962 година бил „Охридски фестивал на аматерски ансамбли на народни песни ора“ (Ристовски 1968: 325). Во периодот од 1964 до 1967 година бил направен прекин на фестивалот за да се прецизира и конципира неговата содржинска програма. По формирањето на фестивалската номенклатура, тој е преименуван во „Балкански фестивал на народни песни и игри“ (Велковска 2002: 20), под чие име опстојува до денес. Од 1968 година, во рамките на фестивалот, започнал да се организира и Меѓународен симпозиум за балкански фолклор, во надлежност на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје (ред. Т. Саздов, Т. Момировски, К. Гавриш и други 1982: без пагинација).

¹² Повеќе за овие два вида носии видете во: Доневски 1996: 54–55; Диденко 2022: 201.

Групата „Бапчорки“, во својот развоен подем, се соочила и со одредени потешкотии. Во екот на нивната популарност три од членките, поради оправдани причини, се откажале од групата, по што останале само главните иницијаторки – Манева-Барџиева и Делјанова-Доневска. Во таа ситуација, тие го согледувале придонесот што го постигнале чекорејќи кон остварувањето на своите замисли за зачувување и за афирмација на фолклорот од Егејска Македонија, за што, сведоштво ни претставуваат и следните зборови на познавачот на македонскиот фолклор Ж. Фирфов: „Долго време го баравме овој фолклор, но заради разни причини тешко се доаѓаше до него“ (15.5.1971: без пагинација). Имено од тие причини, Манева-Барџиева и Делјанова-Доневска биле стимулирани да продолжат да пеат за да го отргнат вокалното фолклорно творештво од Егејска Македонија од заборавот на времето. Тогаш, во нивниот состав ја повикале Васка Кланцева од с. Дреновени, Костурско (Делјанова-Доневска 2023, личен запис). Оттогаш, како трио, заедно продолжиле да ја остваруваат желбата – да не изумре и да не се заборави народната песна од Егејска Македонија. На почетокот за продукцијата на РТС тие снимиле 5 песни, а потоа подготвувале репертоар од нови 30 песни (15.5.1971: без пагинација).

По некое време, во женската вокална група „Бапчорки“ им се придружила и Лефтерија Шанковска од с. Саракиново, Воденско. Така, од трио, групата се проширила во состав од четири вокалистки – квартет. Како иницијатор за зачувување и за афирмација на народните песни од Егејска Македонија, за групата „Бапчорки“ се отворале сè поголеми можности не само за презентирање и за афирмација на вокалното фолклорно творештво од Егејска Македонија, туку и за негово трајно зачувување.

Како прв презентер и афирматор на вокалното фолклорно творештво од Егејска Македонија, женската група била застапена на голем број манифестации во нашата држава и во странство (на пример: на манифестацијата „Гоцеви денови“¹³ во с. Град, Делчевско, во 1971 година; на свеченостите организирани по повод одбележувањето на државниот празник 11 Октомври 1972/1973 година; на „Пограничната

¹³ Манифестацијата „Гоцеви денови“ е востановена на 4 мај во 1965 година во Делчево, во чест на идеологот на македонското национално-ослободително движење – Гоце Делчев. Во 1971 година започнала да се одржува и манифестацијата „Гоцеви денови“ во с. Подгорци, Струшко, како одбележување на патрониот празник на месното училиште. Од 4 февруари истата година, од страна на КУД „Гоце Делчев“ од Скопје започнала да се организира и традиционалната манифестација „Песна за Гоце“, која, по неколку години, според учесниците, добила републички, а од 1981 година и југословенски карактер (Младеновски 2009: 384).

средба на Македонците од Егејска Македонија“ во битолското село Трново, во дворот на црквата „Пресвета Богородица“ во 80-тите години и др. (Диденко 2022б: 202). Нивните настапи биле забележани и на турнеите низ Европа, но и во: Австралија, Канада, Русија и САД. Според сеќавањата на Делјанова-Доневска, највпечатливи биле гостувањата во Австралија и во Америка, каде што, како што вели: „кога ги пеевме нашите песни, нашите бапчорци сите до еден плачеа“ (Делјанова-Доневска 2021, личен запис). Особено патувањето во Австралија, во Мелбурн, реализирано во 1974 година, врз неа има оставено доста силен и емотивен печат бидејќи тука, како што ни раскажа:

За прв пат го видов мојот татко Михаил, кој замина на печалба во Австралија кога имав само две години. Таму остана и за време на Граѓанската војна во Грција. Во 50-тите години тој дознал каде сме јас, мајка ми Лета и сестра ми Лозана. Тогаш на мајка ми ѝ пиша дека сака да нè земе во Мелбурн. Во тој период мајка ми, покрај мене и сестра ми Лозана, растеше уште три други девојчиња. Две од неговиот брат, нивната мајка загина во војната во Грција, а нивниот татко, кој беше партизан, отиде во Русија и таму се прежени и никогаш не побара да ги земе кај себе. Другото девојче беше од неговата сестра. Не знам зошто татко ми не се согласи сите да не земе во Австралија. Тие повеќе беа негови деца, отколку на мајка ми. Беа од неговиот роден брат и сестра... Меѓу нас сите овие години немаше никаков контакт. Кога се видовме во Мелбурн, тој почна да плаче и да ме гушка и бакнува. Потоа брзо замина, не прашувајќи ме ништо ниту за мене, ниту за мајка ми, ниту за сестра ми... Немав можност ниту пак јас да дознаам нешто повеќе за него. Дури по неговата смрт дознав дека тој се прежил за Италијанка, со која имале син и ќерка

(Делјанова-Доневска 2023, личен запис).

Во остварувањето на своите замисли, групата „Бапчорки“ успеала и трајно да го заштити вокалното фолклорно творештво од Егејска Македонија од тивкото исчезнување што неизбежно го носи времето. Иако, по настапот во скопската дискотека „Хард рок Марлборо № 1“ во 1993 година,¹⁴ каде што ја интерпретирале убавата изворна песна „Параходот ми пристигна“ (Шеќеровска 1995: 35) со македонската група „Меморија“ со која, како што имаат истакнато Манева-Барџиева и Делјанова-Доневска, ја заокружиле кариерата на

¹⁴ Во скопската дискотека „Хард рок Марлборо № 1“ бил промовиран најновиот дискографски материјал на групата „Меморија“, насловен како „Зошто боже“. Почетокот на програмата бил означен со настапот на Женската група „Бапчорки“, чија вокална интерпретација претставувала вовед во анплагд-свирката на групата „Меморија“ (О. 1993: 23).

женската вокална група („Вокалната група ‘Бапчорки’... “ 2003), денес на нивното пеење имаме можност да се потсетиме преку нивните аудиозаписи снимени со: Оркестарот на народни инструменти на РТС под раководство на народниот уметник П. Атанасовски, со Оркестарот на македонскиот кларинетист – Мирослав Бушиноски,¹⁵ но и со Оркестарот на КУД „Гоце Делчев“ – Скопје,¹⁶ раководен од македонскиот хармоникаш – Наско Џорлев¹⁷ (Диденко 2023: 270). На овие грамофонски плочи и аудиокасета, меѓу другите, се снимени и следните песни: „Песна за Мирка Гинова“, „Ајде, поминувам, мори, заминувам“, „Излегу да се прошета“, „Мори чупи, костурчанки“, „Не русај, прусај“, „Сокол ми лета високо“, „Бело лице љубам јас“, „Чупче од онака“, „Урва Фанка“, „Твојте очи, Лено, мори“, „Ај, што дојде“, „Зора се зори“, „Сношти отиду кај либе“, „Стамено, моме мори“, „Ој, Саракино, малој моме“, „Сношти минав покрај вази“, „Митре влао“, „Малихери пукаат“, „Врба ми изникнала“, „Тихо Мирка си заспала“, „Сношти ми дојдое“, „Сакам да одам на гости“, „Елај Митре у назе“, „Легнала Ратка, заспала“, „Виена лоза, виена“, „Апсана ме кладе“, „Една невеста калеша“ и многу други (Лична аудиоархива на Наташа Диденко).

Низ годините, составот на групата „Бапчорки“ постепено се намалувал. Денес меѓу живите е останата само Делјанова-Доневска, преку чии лични сведоштва обелоденуваме податоци, кои, всушност, овозможуваат поширок увид за конкретни историски настани од периодот на Граѓанската војна, но исто така и непознати податоци за патот кој таа, со нејзината братучетка Манева-Барциева, го отворале за зачувување и за афирмација на вокалното фолклорно творештво од Егејска Македонија. И покрај тоа што нивната намера не им била да станат популарни вокалистки, сепак биле задоволни и среќни што, со своите замисли, го привлекле вниманието на стручни и на компетентни лица од РТС, со чиј дополнителен стимул, постепено распространиле песни, со кои се дал придонес во зачувувањето и во афирмацијата на

¹⁵ Мирослав Бушиноски (с. Мешеиште, Општина Дебрца) – музичар изведувач – кларинетист, музички продуцент, аранжер и композитор на македонски народни песни.

¹⁶ КУД „Гоце Делчев“ – Скопје е основано на 24 август 1971 година со седиште во Домот на културата „Димитар Влахов“ во населбата Автокоманда“, во која се населиле голем број Македонци од Егејска Македонија. Дури и денес дел од населбата во Скопје го носи името „Бапчорско Гумно“. За прв претседател на друштвото бил избран Ѓ. Доневски (Диденко 2022а: 255).

¹⁷ Наско Џорлев (1932, Струмица – 2006, Скопје) – музичар изведувач – хармоникаш, продуцент, композитор на новосоздадени фолклорни песни и аранжер на македонски народни песни.

најголем дел од македонското народно музичко творештво од Егејска Македонија.

Оттаму можеме да констатираме дека со желбата за зачувување на вокалното фолклорно творештво од Егејска Македонија, Манева-Барџиева и Делјанова-Доневска дале значаен придонес не само во ревитализирањето на македонскиот изворен народен мелос од Егејска Македонија, туку и во неговото пошироко распространување без менување, модифицирање и прилагодување на тековите кои ги наметнува современото општество. Имено, со привлекувањето на интересот за вклучување и на други вокалистки од Егејска Македонија во остварувањето на своите замисли, тие, од индивидуални запишувачки и вокалистки, не само што се претвориле во група, со која, заедно, успеале да ги остават трајно забележани нивните песни во анализите на ризницата од македонските народни песни (Шеќеровска 1995: 35), туку и поттикнале иницијативи за формирање на нови женски вокални групи за зачувување и за афирмација на вокалното фолклорно творештво од оние области на Егејска Македонија во кои живеат голем број Македонци и кои го зборуваат македонскиот јазик во меѓусебната комуникација. Така, била формирана женската вокална група „Воденки“, во која биле членки четирите жени од групата „Бапчорки“ (Делјанова-Доневска, Манева-Барџиева, Шанковска и Кланцева) со дополнување на две жени од воденскиот дел (Тина Ташева и Марија Гацева од с. Тресино, Воденско), како и женските вокални групи „Костурчанки“,¹⁸ „Мегленки“¹⁹ и „Сирма“.²⁰ Во суштина, со своите бројни и автентични изведби тие дале посебен

¹⁸ Женската вокална група „Костурчанки“ била составена од следните вокалистки: Евдокија Балева-Фотева, Киља Ризова-Шмагранова, Лена Вивкова, Лина Ризова-Цалева, Хриса Попова, Василка Поп Јанева-Чочова, Марика Фотева-Макриевска, Мита Маркова, Александра-Цана Пановска-Ковачевска и Бода Баљова (Повеќе за женската вокална група видете кај: Ристески 1988).

¹⁹ Женската вокална група „Мегленки“ ја сочинувале: Тина Ташева, Марија Гацева и Слободанка Јанчевска од с. Тресино, Воденско и Ева Трифуновска од с. Пожарско – Мегленско (Повеќе за женската вокална група видете кај: Диденко 2022б: 69–70).

²⁰ Првиот состав на женската вокална група „Сирма“ го сочинувале следните музички талентирани и млади образовани девојки: Марина и Сузана Пухариќ, Лидија Шопова, Вера Душковска, Сузана Гоцева, Снежана Доневска, Весна Петрова, Весна Георгиева и Билјана Цартова. Поради оправдани причини, групата, низ годините, претрпувала чести промени во својот состав. Денес женската вокална група сè уште е активна и го привлекува интересот на широкиот аудиториум (Повеќе за женската вокална група видете кај: Диденко 2022б: 70–78).

придонес во она што го истакнал Васил Икономов, а тоа е дека „собирањето и отпечатувањето на нашите песни и обичаи е од најголема нужда и е единствен извор за изучувањето на нашето минато како народ“ (Икономов 1893).

Денес, врз основа на своите залагања и дела личностите на Лета Манева-Барџиева и Доста Делјанова-Доневска го привлекуваат интересот на репрезентите на научноистражувачката фела, во чии истражувања се опфатени фундаменталните и применетите истражувања, чии резултати содржат изворност/оригиналност, а се насочени кон проширување и унапредување на научноистражувачката дејност.²¹ Истовремено, тие претставуваат темел на идентификација во трајното зачувување на македонското народно пеење од Егејска Македонија, како значаен дел од македонската културна традиција. Со оставањето на трајните звучни и видеозаписи од почетокот на XXI век, кај претставниците на помладите етногрупи ја имаат разбудено потребата за создавање нови можности за актуелизација на вокалното фолклорно творештво од тој дел на Македонија во современото општество. Меѓу нив се вбројува и македонската етногрупа „Љубојна“, која, преку интерпретациите на нивните песни во нов аранжман: „Мори чупи, костурчанки“, „Твојте очи, Лено, мори“ и „Апсана ме кладе“ од една страна ги оживува спомените на својата музичка приказна, додека пак од друга страна ни покажува како се чува, се надградува и се поврзува вокалниот фолклорен мелос од Егејска Македонија со актуелните звучни трендови.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Балкански фестивал на народни песни и игри 1962 – 1982. 1982. Ред. Саздов Т., Т. Момировски, К. Гавриш и други. Охрид: Фестивал.

Велковска, Д. 2002. *Балкански фестивал на народни песни и игри 1962 – 2002.* Охрид: Дом на култура „Григор Прличев“.

Глигоровски, И. 2016. *Школувањето на прогонетите деца од Егејска Македонија.* Скопје: АЗ-БУКИ.

Делианов, М. 1976. *Леџендаи на село Бајчор.* Перт: Австралија.

Диденко, Н. 2017. „Традицијата – инспирација за народниот уметник Пеце Атанасовски“. Скопје: Струшка музичка есен, 166–174.

Диденко, Н. 2020. „Улогата на македонскиот композитор и етномузиколог Живко Фирфов во современата македонска музичка

²¹ Указ за прогласување на Законот за научно-истражувачка дејност. *Службен весник на Република Македонија* бр. 46/64, Скопје: 7 април 2008, 2.

култура“. *Philological studies*, год. 18, бр. 2. Скопје – Белград – Русија – Љубљана – Загреб, 153–167.

Диденко, Н. 2022. „Необјавена фотодокументација за женската вокална група „Бапчорки“ (афирматор на духовното наследство на историското село Бапчор во Егејскиот дел на Македонија)“. *Гласник*, год. 66, бр. 1–2. Скопје: Институт за национална историја, 197–208.

Диденко, Н. 2022а. „Придонесот на Ѓорѓи Донеvски во откривањето и развојот на фолклорното творештво од Егејскиот дел на Македонија (1970 – 1984)“. *Историја*, год. LVII, бр. 2. Скопје: Здружение на историчари на Република Македонија, 247–267.

Диденко, Н. 2022б. *Ѓорѓи Донеvски – доајен во зачувувањето на фолклорното творештво од Егејска Македонија*. Скопје: Н. Диденко.

Диденко, Н. 2023. „Ѓорѓи Донеvски – современ собирач на вокалното фолклорно творештво од историското село Бапчор, Егејска Македонија“. *Македонски фолклор*, год. LIV, бр. 84. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 263–277.

Диденко, Н. 2023а. „Афирматори на усното народно творештво од Егејска Македонија во современата македонска историја“. *Philological studies*, год. 21, бр. 2. Скопје – Белград – Русија – Љубљана – Загреб, 222–241.

Донеvски, Ѓ. 1996. *Бапчор*. Скопје: Здружение на децата бегалци од Егејскиот дел на Македонија.

Икономов, В. 1893. *Сборникъ оиѣ старо-народни ѣсни и обичаи въ Дебърско и Кичевско (Зайагна Македонија)*. Софија: Печатница „Македонија“.

Јованов, И. 2012. „Основни карактеристики на музичкиот фолклор во Република Македонија“. Годишен зборник *Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за музичка уметност*. Стефанија Лешкова-Зеленковска (ур). Штип: Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, 131–134.

Кирјазовски, Р. 1980. „Националните и социјалните белези на литературата на Македонците од Егејска Македонија во текот на НОБ и по неа“. *XVII раџинови средби*. Титов Велес: Општина Титов Велес, 163–175.

Китаноски, М. и Ѓ. Донеvски. 2016. *Деца бегалци од Егејска Македонија во Југославија*. Торонто, Канада: e-book edition.

Мамуровски, Т. 1995. *Македонциѣ во Егејска Македонија (1945 – 1946)*. Скопје: Институт за национална историја.

Мартинова-Буцкова, Ф. 1979. „Антифашистичкиот фронт на жените (АФЖ) во Егејска Македонија“. *Историја: сѣисание на сојузо̄и на друштва̄та на историчариѣ на СР Македонија*, год. IV, бр. 1. Скопје: Сојуз на друштвата на историчарите на СР Македонија, 109–139.

Младеновски, С. 2009. „Гоцеви денови“. *Македонска енциклопедија*, книга 1. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 384–385.

Рацин, К. 1966. *Стихови и проза*. Скопје: Култура.

Ристески, С. 1988. *Косџурчанки: прилог кон истражување на фолклорот од Косџурско*. Скопје: Наша книга.

Ристовски, Б. 1968. „Првиот балкански фестивал на народни песни и игри во Охрид“. *Македонски фолклор*, год. I, бр. 2. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 325–327.

Симовски Христов, Т. 1998. *Населениите места во Егејска Македонија*. Т. 2. Скопје: Здружение на децата бегалци од Егејскиот дел на Македонија: „Гоце Делчев“.

Талев, Д. 1974. *Самуил роман-лејојис за края на Първаџа българска држава*. Книга 2: *Пейелџика и царскиџ син*. Софиџ.

Тодевски, К. и М. Велковска. 2019. *Песниџ се нивен незаборав*. Скопје: Дирекциџ за култура и уметност – Скопје.

Цветаноска, К. 2001. *Ансамбл за народни песни и ора „Кочо Рацин“ – Скопје*. Скопје: Ансамбл за народни песни и ора „Кочо Рацин“ – Скопје.

Чешмеджиевџ, Ё. 1926. *Български македонски песни*. Софиџ: Сојуз на македонскиџ младежки културно-просветни организации во Българиџ.

Закони

Указ за прогласување на Законот за научно-истражувачка дејност. *Службен весник на Република Македониџ*, бр. 46/64. Скопје: 7 април 2008, 1–11.

Весници

15.5.1971. „Едно интересно народно трио и име несекојдневно „Бапчорки“. *Екран*. Скопје: Нова Македониџ, без пагинациџ.

О., Г. 17.6.1993. „Мемориџ“ – Анплагд: Несекојдневно аудио доживување“. *Екран*. Скопје, 23.

Шеќеровска, М. 12.10.1995. „Сеќавање: Бапчорки“ – Песната ќе остане“. *Екран*. Скопје, 35.

Андонова, А. 17.1.2015. „Родното село Бапчор го срамниџ со земџа, но ние ги спасивме песните“. *Дневник*. Скопје, 21.

Архивски извори

Вокалната група „Бапчорки“ и нејзината улога во зачувувањето на македонското културно наследство, 2003 година. Бужаровски, Д. (реж. и сцен.). Скопје: IRAM/buzAR Archive – Димитриџ Бужаровски.

Интервјуа

Доста Делјанова-Доневска (вокална интерпретаторка од с. Бапчор) во разговор со Ѓорѓи Доневски на 18.2.1971 во Скопје [интервју снимено на магнетофонска лента бр. 1967, во сопственост на Архивот на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје].

Доста Делјанова-Доневска (интерпретаторка во женската вокална група „Бапчорки“) во разговор со авторката на 22.10.2021 во Скопје (личен запис).

Доста Делјанова-Доневска (интерпретаторка во женската вокална група „Бапчорки“) во разговор со авторката на 19.7.2023 во Скопје (личен запис).

Мишо Китаноски (повеќедецениски другар, пријател и соработник на Ѓорѓи Доневски) во разговор со авторката на 15.7.2022, во Скопје (личен запис).

Мишо Китаноски (повеќедецениски другар, пријател и соработник на Ѓорѓи Доневски) во разговор со авторката на 22.10.2021 во Скопје (личен запис).

Пеце Здравковски (долгогодишен пријател и соработник на Ѓорѓи Доневски) во разговор со авторката на 21.7.2022 во Скопје (личен запис).

THE CONTRIBUTION OF LETA MANEVA-BARDŽIEVA AND DOSTA DELJANOVA-DONEVSKA IN THE PRESERVATION AND AFFIRMATION OF WOMEN'S VOCAL FOLKLORE FROM AEGEAN MACEDONIA

Nataša Didenko
Institute of National History – Skopje

Summary

The purpose of the paper was to present the contribution of Leta Maneva-Bardžieva and Dosta Deljanova-Donevska in the preservation and affirmation of the vocal folklore in which are express the deep traumas which Macedonians from the occupied Aegean part of Macedonia experienced and survived during the Civil War in Greece (1946 – 1949). Through the methods of historical, analytical, visual and descriptive research, we gain knowledge about the path they walked, creating opportunities not only for the revitalization of Macedonian folk songs from Aegean Macedonia, but also for their spread without changing, modifying and adjusting the currents that imposed modern society. Namely, by attracting the interest of involving other people in the realization of their ideas, they managed to leave the vocal folklore from Aegean Macedonia permanently recorded in the annals of Macedonian folklore and cultural history.

Прилози

Сл. 1: Доста Делјанова-Доневска во младешките години со сопругот Ѓорѓи Доневски (Необјавена фотодокументација на семејството Доневски)

Сл. 2: Првиот состав на женската вокална група „Бапчорки“.
Од лево: Мара Концолова, Доста Делјанова-Доневска, Лета Манева-Барџиева,
Вита Цигулева-Филипова и Ристана Ендриова. Во средина е Елисавета
Манева – првиот секретар на КУД „Гоце Делчев“– Скопје (Доневски 1996:
156; Диденко 2022б: 51)

Сл. 3: Првиот состав на женската вокална група „Бапчорки“ пред настапот на „Балканскиот фестивал на народни песни и игри“ во 1971 година. Од лево: Мара Концолова, Доста Делјанова-Доневска, Лета Манева-Барџиева, Вита Цигулева-Филипова и Ристана Ендрива (Фотодокументација на семејството Доневски)²²

Сл. 4: Настап на женската вокална група „Бапчорки“ во с. Град (Делчевско) во 1971 година, на манифестацијата „Гоцеви денови“. Од лево: Доста Делјанова-Доневска, Лефтерија Шанковска, Лета Манева-Барџиева и Васка Кланцева. Вокалистките се облечени во носијата за повозрасни жени. (Фотодокументација на семејството Доневски)²³

²² Фотографијата за првпат е објавена во: Диденко 2023а: 232.

²³ Фотографијата за првпат е објавена во: Диденко 2022: 203.

Сл. 5: Женската вокална група „Бапчорки“ на турнеја во Чехословачка со КУД „Гоце Делчев“ – Скопје (Необјавена фотодокументација на семејството Доновски)

Сл. 6: Предна и задна фотографија: Женската вокална група „Бапчорки“ на турнеја во Австралија со КУД „Кочо Рацин“ – Скопје²⁴

²⁴ КУД „Кочо Рацин“ – Скопје е основано во 1946 година. Неговото формирање е произлезено од иницијативата на Месниот синдикален совет на Скопје. Друштвото, името го добило по основоположникот на современата македонска приказна Кочо Рацин – грнчарски работник од Велес, кој во своите поетски дарби на највозвишен начин го има опеано трудот на работниот човек (Види повеќе во: Цветаноска 2001).

Наташа Диденко – Придonesoī на Леша Манева-Барџиева и на...

Сл. 7: Предна фотографија од грамофонската плоча на женската вокална група „Бапчорки“ снимена во придружба со оркестарот на Мирослав Бушиноски во 1976 година со Радио телевизија – Белград. Од лево: Доста Делјанова-Доневска, Лета Манева- Барџиева, Лефтерија Шанковска и Васка Кланцева (Лична архива на Наташа Диденко; Диденко 2022б: 59)

Сл. 8: Предна и задна фотографија од грамофонската плоча на женската група „Бапчорки“ снимена во придружба со оркестарот на КУД „Гоце Делчев“ – Скопје во 1978 година под раководство на Наско Џорлев. Од лево: Доста Делјанова-Доневска, Лефтерија Шанковска, Лета Манева-Барџиева и Васка Кланцева (Лична аудиоархива на Наташа Диденко; Диденко 2022б: 60)

Сл. 9: Предна фотографија од аудиокасетата на женската вокална група „Бапчорки“ снимена во 1988 година со Оркестарот на народни инструменти на РТС, раководен од Пеце Атанасовски (Лична аудиоархива на Наташа Диденко; Диденко 2022б: 58)